
DE DICHTER RAINER MARIA RILKE IN GENT (1)

Moet ik nog de loftrompet doen schetteren over de duitssprekende Oostenrijks-Tsjechische dichter Rainer Maria Rilke ?

In 1981 is het 75 jaar geleden, dat hij naar ons land is gekomen, meer bepaald naar West- en Oost-Vlaanderen.

Heel wat over Rilkes reis in Vlaanderen steunt op veronderstellingen omdat zijn oponthoud bij ons, toen de 31-jarige lang niet zijn beroemdheid als dichter had verworven, ongemerkt is voorbijgegaan. "Mijn vader maakte de reis door België met mijn moeder en mij alleen", schreef mij wijlen zijn dochter Ruth op 23 augustus 1947. Ik zou de "Vlaamse uitstap" van de dichter (want tenslotte is het niet meer geworden) willen situeren in een periode van zijn eenzame leven, toen hij er weer helemaal onder lag.

Hoe fier had hij niet aan onze Pol de Mont geschreven, dat hij over veertien dagen naar Parijs zou vertrekken om er de voorstudie van een boek over de beeldhouwer Rodin, dat hij moet schrijven, te maken, "een werk dat ik met kloppend hart en trillende handen, maar vol gloeiende vreugd tegemoet zie !" (2)

Met wat een nog groter enthousiasme was hij particulier secretaris van Rodin geworden, bij wie hij van omstreeks september 1905 tot 10 mei 1906 in diens Villa des Brillants te Meudon, Val Fleury (bij Parijs) zal wonen. Toen was de onverwachte breuk tussen beiden gekomen wegens het openen en beantwoorden van twee zgn. persoonlijke brieven van Thyssen en Rothenstein gedurende Rodins afwezigheid (3). De dichter voelde zich meer gekrenkt dan bedroefd, maar voornaam punt : hij stond op de keien zonder enige bron van inkomst. Laten wij dus aannemen, dat de schok die het plotselinge weggestuurd worden aan Rilkes zelfgevoel had gegeven, hevig moet zijn geweest, maar toch niet diep, wijl zijn vriendschap met de beeldhouwer spoedig steviger dan ooit zal worden. Zal hij trouwens niet de *Neue Gedichte* (1908) opdragen *A mon grand ami Auguste Rodin ?* (4)

Op de koop was zijn vader gestorven zonder een vermogen na te laten. De geldelijke steun, die hij en de zijnen tot dan toe van hem hadden gekregen, viel dus ook weg. Indien men nu weet, dat Rilke, alhoewel in invloedrijke maar toch heel beperkte kring was gekend en gewaardeerd, niet van de honoraria van zijn werken kon leven en niet aan journalistiek wilde doen om in het onderhoud van zijn jonge gezin te voorzien (2), moet men geredelijk toegeven, dat zijn toestand meer dan hachelijk was (5).

Op dat kritieke moment kwamen, zoals altijd, vrienden hem ter hulp : hij werd met zijn familie door de hem genegen Karl von der Heydt naar Godesberg uitgenodigd en nadien door gravin Luise Schwerin op haar slot Friedelhausen bij Lollar in Hessen.

De dichter verkoos van Parijs over België naar Godesberg te reizen. Die reisroute was gewis geen gril van hem. Het staat vast, dat het op aansporen van zijn vriend Emile Verhaeren is geweest, met wie hij in november 1905 kennis had gemaakt. Deze had hem veel over Vlaanderen, de Vlaamse mensen en hun gebruiken verteld. Ook Rodin, die lang in België had gewoond en gewerkt, zal hem op een en ander gewezen hebben.

Vooreerst denkt Rilke aan Amsterdam om er de toen gehouden Rembrandtfeesten bij te wonen (6). Maar dat idee geeft hij al een week later op om zijn aandacht op Bretagne toe te spitsen (7). Tenslotte wordt het, na wikken en wegen, een hoekje van ons land (7).

Hebben Verhaeren, beeldhouwer met het woord, en Rodin, beeldhou-

wer in steen, hem zéker concrete aanwijzigingen gegeven voor zijn reisje naar Vlaams-België, toch mogen wij niet vergeten, dat in de faam van onze oude steden voor hem, gelijk voor ieder gecultiveerd mens, een sterke prikkel lag.

En is daar niet de hoop in onze mensen en monumenten aanleiding te vinden voor het vervolledigen van zijn *Neue Gedichte*, waaraan hij op dat ogenblik werkt ?

Daar is bovendien de mening van wijlen Prof. Dr. H. Uyttersprot : “Rilkes nood aan eenzaamheid, de in sommige levensperioden volstrekt dominerende, die zelfs naar iets als escetische wereld – en mensenvlucht heeft geleid en die, behalve later te Meuzot, nog het meest bevredigd werd in Parijs.” (8)

Tenslotte moet zijn vriend de schilder Vogeler hem reeds in 1900 over Vlaanderen hebben gesproken. “Vogeler is weer in Adick... Hij is er een meester in om mensen kort en bondig, met kleuren, woorden of in gesprek, te karakteriseren. Van overal vertelt hij : van Brugge en Napels, van Parijs en München, van Düsseldorf en Amsterdam...” (9).

Wat er ook van zij, Rainer Maria Rilke stapte op 28 of 29 juli 1906 in Veurne af in het oude gasthof *La Noble Rose* (10), waar hij tot 4 augustus zou gebleven zijn, met een daguitstapje naar Oostende en bezoeken aan Ieper en Nieuwpoort (11). Van 5 tot 13 was hij met vrouw en kind te Oostduinkerke in het Grand Hôtel, op de 14de in het *Panier d'Or* te Brugge en op 15 en 16 augustus in Gent om nog dezelfde avond naar Keulen door te reizen.

Op 14 augustus schrijft hij vanuit Brugge aan baron Uexküll : “Veurne, Ieper waren zeldzaam, Brugge is veel en nu komt nog Gent...” (12). Wanneer hij precies in de stad der Artevelden arriveerde en er vertrok, is niet meer te achterhalen, zoals het insgelijks een open vraag blijft waar hij gelogeerd was. Maar hij was in Gent op 15 augustus 1906, getuige het enige, maar monumentale gedicht dat hij aan deze stede wijdde onder de titel *Die Marien-Prozession (Gent)* (13), “een gedicht, schrijft H. Uyttersprot (14), dat overbruist van vol – en niet meer uitsluitend verborgen – leven, van kleur, klank, beweging. Rilke toont er zich bekwaam “mit nett fünf Sinnen” (met alle vijf zijn zintuigen) dit leven te ondervangen... en het toch weer te verrijken met de bij hem nergens ontbrekende toegift van het vreemde.”

Die Marien-Prozession (Gent)

Aus allen Türmen stürzt sich, Fluss um Fluss,
hinwallendes Metall in solchen Massen
als sollte drunten in der Form der Gassen
ein blanker Tag erstehn aus Bronzeguss,

an dessen Rand, gehämmert und erhaben,
zu sehen ist der buntgebundne Zug
der leichten Mädchen und der neuen Knaben,
und wie er Wellen schlug und trieb und trug,
hinabgehalten von dem ungewissen
Gewicht der Fahnen und von Hindernissen
gehemmt, unsichtbar wie die Hand des Herrn;

und drüben plötzlich beinah mitgerissen
vom Aufstieg aufgeschreuchter Räucherbecken,
die fliegend, alle sieben, wie im Schrecken
an ihren Silberketten zern.

Die Böschung Schauender umschliesst die Schiene,
in der das alles stockt und rauscht und rollt :
das Kommende, das Chryselephantine,
aus dem sich zu Balkonen Baldachine
aufbäumen, schwankend im Behang von Gold.

Und sie erkennen über all dem Weissen,
getragen und im spanischen Gewand,
das alte Standbild mit dem kleinen heissen
Gesichte und dem Kinde auf der Hand
und knien hin, je mehr es naht und naht,
in seiner Krone ahnungslos veraltend
und immer noch das Segnen hölzern haltend
aus dem sich gross gebärdenden Brokat.

Da aber wie es an den Hingeknieten
vorüberkommt, die scheu von unten schau,
da scheint es seinen Trägern zu gebieten
mit einem Hochziehn seiner Augenbraun,
hochmütig, ungehalten und bestimmt :
so dass sie staunen, stehn und überlegen
und schliesslich zögernd gehn. Sie aber nimmt,

in sich die Schritte dieses ganzen Stromes
und geht, allein, wie auf erkannten Wegen
dem Glocken donnern des grossoffenen Domes
auf hundert Schultern frauenhaft entgegen.

Voor hen die het Duits niet of niet genoeg machtig zijn om die dan

toch moeilijke verzen te verstaan, moge hier de vertaling van J. L. de Belder volgen (15) :

Maria-processie (Gent)

Uit alle torens stort zich, vloed na vloed,
zwaar-stromende metaal, in zulke mate
als moest daaronder in de vorm der straten
een blanke dag uit bronsgietsel ontstaan

tussen wiens randen, behamerd of verheven,
is te aanschouwen dan een bontgebonden stoet
van frele meisjes en van nieuwe knapen,
en hoe hij golven sloeg en stuwde en droeg,
omlaaggehouden door het ongewisse
gewicht der vaandels en door hindernissen,
onzichtbaar als Gods hand, tot staan gebracht;

en boven, plotseling, haast meegeheven
door 't stijgen der gezwaaide wierookvaten
die vliegen, als geschrokken, alle zeven,
en rukken aan hun zilveren kettingdraden.

De hagen van de kijkers zijn de sporen
waarlangs dit alles ruist en stokt en rolt :
het komende, het chryselefantijne
der als balkons geheven baldakijnen
met hun behangsels, zwijmelend van goud.

En zij herkennen boven al dit witte
gedragen en in Spaans gewaad
het oude beeld dan, met het klein, verhitte
gezicht, en dat het kindje draagt,
en knielen neer, hoe meer het nadert, nadert —
onder zijn kroon én argeloos én ouder,
en altijd met het houterig gebaar
dat zegent uit het weids geplooid brokaat.

Wanneer het echter aan de neergeknielden,
die schuw naar boven kijken, voorbijgaat,
schijnt het zijn dragers plots gebiedend iets te zeggen
hoogmoedig en met opgetrokken wenkbrauwogen, zó
(kordaat,

Klein Begijnhof. O.-L.-Vrouwprocessie op 15.8.1906.

dat zij niet verderstappen, maar verbaasd gaan overleggen,
eer het dan dralend tóch weer verder gaat.

Zij echter neemt het stappen van die hele stroming
op in zichzelf, en gaat geheel alleen,
op honderd schouders vrouwelijk gedragen,
naar 't klokgedonder van de open dompoort heen.

Was Veurne, spijt de drukte van het kermisgedoe, voor Rilke geweest
het lege, het beheerst-zijn door plumpe torens, Brugge de onwerkelijk-
heid en de ingetogenheid waarop men zich moet voorbereiden – Gent
geeft hem (wie zou het verwachten ?) uitbundigheid, pracht en praal
die de areligieuze dichter in zijn Processie gesynthetiseerd heeft.

Dr. H. Uyttersprot heeft het gedicht juist gekarakteriseerd wanneer hij
er als volgt over schrijft : “Die verzen “stürzen”, neen “überstürzen
sich” in een stroom, die over syntaktische snijdingen heenschiet, beel-
den en klanken door elkaar doet rollen en eerst na drie strofen even
verpoost, maar dadelijk weer voortwil en zelfs na de enige werkelijke
inkerving, het slot van de vierde strofe, opnieuw met een “und” aan-
zet. Toch jagen de laatste strofen niet meer; zij schrijden stiller, stati-
ger voort met hun vele, uiteraard dralende participia praesentis, die
voortaan de gang beheersen. Hun niet geringere vreemdheid ontlene
zij niet meer aan het dooreenwervelen van indruk en beeld, maar juist
aan de totale concentratie op één gegeven : de miraculeuse Madonna,
die het “wonder” is voor de stoet en toeschouwers en ook in heel ei-
gen, volstrekt niet religieuzen zin, voor den dichter. Pas bij een aan-
dachtige lezing overwinnen wij enigszins het gevoel, dat wij overstelpt
worden door een virtuozen vloed van pronkende maar te losse beelden,
plots opschietende evocaties en kletterende klanken; dan komen wij
ertoe datgene, wat eerst chaotisch scheen, te ontwarren en een on-
danks (schijnbare) ontsparingen toch vaste geleidelijkheid te ontdek-
ken, inzonderheid zien hoe klanken beelden kunnen wekken en omge-
keerd. Is dit niet het geheim van de verswording ? Pas dan komt men
ertoe een bedoeling te bespeuren achter de klank, het woord, de rit-
menval, de syntaktische breuk of sprong in dit gedicht... om zich toch
weer dadelijk te betrappen op de neiging om ook dáárin ingeving, te-
ken van een onfeilbaar artistiek instinct, te herkennen. En toch heeft
men bij dit aandachtig onderzoek allerminst het gevoel te hebben ver-
loren, ook al wordt het dan nog lang niet mogelijk zich klaar te bezin-
nen op den ontvangen indruk en hem dus te formuleren.” (16)

De overdonderende indruk, welke die processie en meer bepaald de
groepen op Rilke moet hebben gemaakt, vinden wij terug in de fictieve

brief (2.2.1907) van de verlamde Ewald uit Schmargendorf, aan wie hij voorwendt in de herfst 1906 zijn bevindingen te hebben medege-deeld. “En het wonder bij de processie in Gent : hoe de knapen plotseling voelen, dat zij de wierookvaten niet meer zwaaien, maar nog alleen weerhouden als de jonge valken, die opvliegen willen, aan het koord; en hoe de kinderen, die de Spaanse Madonna dragen, opeens zachte, heel zachte stappen op hun schouders voelen, op hen gaand als op water : — ach, hoe waar is dat allemaal, hoe waar ! En U hebt haar zien gaan. Ik weet niet wat gaan is, beste mijnheer Rilke, ik stel het mij onbeschrijfelijk mooi voor; daarvoor weet ik, wat het betekent op de schouders te zijn genomen. Er zijn uren die mij voorzichtig opnemen en ronddragen en wanneer dat gebeurt, ontbreekt er mij niets en ik kan mij niets wonderbaarlijkers voorstellen. En nu vertelt U mij, dat de Madonna zo rondgedragen wordt en plotseling zelf gaat. Ik geloof, dat ik ook in zulke momenten ga : daarom zijn zij ook merkwaardig mooi.” (17)

Zijn vrouw Clara moet hem trouwens om toelichting hebben gevraagd — weer ontbreekt ons hier h  r brief ! —, want hij antwoordt haar (25. 7.1907) : “... En nu wat uitleg voor je : ... Het “Chryselephantine” uit de “Marienprozession” betekent : van goud (chrysos, Grieks) en elpenbeen (elephas); het wordt van de beeldhouwwerken van Phidias gezegd, van wie de schrijvers vertellen, dat zij uit die stoffen waren gemaakt. Hier moet die uitdrukking ertoe helpen het wit en het goud van de processie snel, met   n slag, te suggereren...” (18).

Een jaar na zijn bezoek aan Gent (16.8.1907) schrijft hij aan zijn vrouw : “... Gisteren was het Maria-Hemelvaart; ik denk aan Gent... ik was ’s namiddags een ogenblik in Notre-Dame, waar er ook, net als in Gent, een bisschop (...) van kleren en koorhemden verwisselde, alsof hij het gepaste niet kon vinden waarmede hij Maria plezier zou doen bij haar hemelvaart. Ook hier merkte men, spijt de opengelaten kloosters en de vele, niet meer toegankelijke kerken, de feestdag; de klokken luidden reeds de avond te voren met een kracht die zij hier vaak hebben; en de regen van de volgende morgen maakte alles nog feestelijker... Ik voeg bij deze brief... : een klein opstel over Veurne (19) om door te lezen...” (20).

Het mag opvallend genoemd worden dat Rilke, waar hij over ons land schrijft, altijd de klokken en de beiaarden doet luiden, dichtertlijk luiden. Eén voorbeeld. Op 24 december 1919 schrijft hij aan de hem bevriende Nanny Wunderly-Volkart : “... Sinds België heb ik zulke carillons niet gehoord; daar was het meer verwijderd, meer verleden, als zuivere rozenkranskralen die je door het gehoor gaan in plaats van door je vingers; hier is het zoeter, heidenser of kinderlijker (ik weet het

niet), hier zijn het bessen die bellen wanneer zij rijp zijn..." (21). Drie jaar later denkt hij nóg aan Gent, wanneer hij zijn vrouw herinnert, dat het gisteren "Maria-Hemelvaart (was), hetzelfde feest waar-aan zij (de kleine Ruth) voor drie jaar in Gent plezier had, toen al de kinderen, wit en zingend onder de vaandels liepen met bloemen" (22). Een laatste keer – als een kreet – schrijft hij Clara Rilke uit het "Château de Muzot sur Sierre/Valais", op 15 augustus 1924, "op de dag van Maria-Hemelvaart (die wij eens in Gent beleefd hebben!) (23). Rilke en Vlaanderen : veel is het niet geworden. Vlaanderen heeft hem niet de kracht gegeven tot veel scheppend werk, zoals Rusland, Frankrijk of Zwitserland – er is alleen wat correspondentie, één prozastuk en een tiental gedichten. Maar het vertoont daarom niet minder dan zijn ander werk uit die tijd de stempel van zijn hele persoonlijkheid, die pas veel later – ik geef het grif toe – tot volle ontplooiing komen zou. Dit werk is Rilkieans, niet meer maar ook niet minder. Zijn bezoek aan Gent is onopgemerkt gebleven en inspireerde hem maar tot één gedicht, maar wát een gedicht ! Misschien was het wel goed dit jaar hieraan te herinneren.

LEO SIMOENS

NOTEN

- (1) De Nederlandse vertaling van de citaten uit de teksten en brieven van Rilke is van mij, behoudens het ene geval waar het anders wordt aangegeven.
- (2) Zie : Simoens, Leo, *R. M. Rilke en Pol de Mont*. In : *Band*, Leopoldstad, XIII, 1954, 12, dec., p. 35-52.
- (3) Hier zij verwezen naar Rilkes beruchte brief van 12 mei 1906 aan Rodin. Zie o.a. : R. M. Rilke, *Lettres à Rodin*. Avec une préface de George Grapp, conservateur du Musée Rodin. Parijs, 1931, p. 70 en R. M. Rilke, *Rodin. Ein Beitrag. Die Briefe an Rodin*. Mit einem Nachwort von Oswalt Nostitz. Frankfurt/M., 1955¹, 1956², p. 74-78.
- (4) Een blijvende vervreemding van de beeldhouwer als *mens* zal pas later en langzamer ontstaan.
- (5) Dat belet hem niet aan zijn *Malte* voort te schrijven, de *Cornet* te veranderen en uit te breiden, een nieuwe uitgave van de *Bilder* klaar te maken, zijn sinds 1901 ontstane verzen te rangschikken, de ms. naar zijn uitgever Axel Juncker te zenden en nog werk te schrijven : *Jugendbildnis meines Vaters* en andere gedichten uit de *Neue Gedichte*, zodat hij op 13 december 1906 aan Lou Andreas-Salomé mocht schrijven, "dat ik tot 1 augustus in Parijs was en daar ook heel goed gewerkt heb, konstant zoals nauwelijks te voor, dag na dag, maandenlang." (R. M. Rilke-Lou Andreas-Salomé, *Briefwechsel*. Hrsg. von Ernst Pfeiffer. Frankfurt/M., 1975, p. 220).
- (6) Zie o.a. zijn brief van 6.7.1906 aan Clara Rilke. In : R. M. Rilke, *Briefe 1906-*

1907. Leipzig, p. 44.
- (7) Zie o.a. zijn brief van 20.7.1906 aan idem. In : *o.c.*, p. 52-54. In verband hiermede lijkt het mij jammer, dat de brieven van zijn vrouw Clara Westhoff nog steeds niet uitgegeven werden en wij dus haar eventuele op- en aanmerkingen moeten missen.
- (8) Uyttersport, Prof. Dr. H., *R. M. Rilke en Vlaanderen*. In : *PRAAGS cachet. Opstellen over R. M. Rilke en Kafka*. Antwerpen, 1963, p. 43.
- (9) R. M. Rilke, *Briefe 1899-1902*. Leipzig, p. 244.
- (10) Hij zou er 's avonds laat zijn aangekomen, maar zich pas 's anderendaags, 29 juli, de zondag van de Boetprocessie (die hij trouwens bijwoonde en beschreef), "officieel" in het (nog bewaarde) "gastenboek" hebben ingeschreven als : *Rainer Maria Rilke/Homme de lettres/Paris*.
- (11) Diksmuide heeft hij niet gekend, daar hij o.a. op 11 augustus 1907 uit Parijs aan Karl von der Heydt schrijft : "... Voor de uitstap zelf zou ik aanraden ook het oude Diksmuide aan te doen (*dat ik niet ken*; curs. van mij), waarvan Verhaeren mij echter gesproken heeft...".
- (12) R. M. Rilke, *Briefe 1906-1907*. Leipzig, p. 63-64.
- (13) In Parijs, op 20 juli 1907, dus bijna een jaar later, ontstaan.
- (14) In : *o.c.*, p. 66.
- (15) In : Belder, J. L. de, *Bij de uitverkorenen*. Colibrant-Uitgaven, z.j. (1977), p. 129-130. Met de toelating van de auteur, waarvoor mijn openlijke dank. Zie ook : Belder, J. L. de, *Maria-Processie, Gent*. In : *Oostenrijkse poëzie in de twintigste eeuw*. Bloemlezing ingel. en samengest. door P. Vanderschaeghen. Gottmer-Brugge, 1976, p. 38-39. En : Decorte, Bert, *Met R. M. Rilke kijkend naar de O. L. Vrouwprocessie te Gent*. In : *Per vers door Vlaanderen*. Tielt-Utrecht, z.j., p. 115-122.
- (16) In : *o.c.*, p. 67-68.
- (17) R. M. Rilke, *Sämtliche Werke IV*. Frankfurt/M., p. 939-940.
- (18) R. M. Rilke, *Gesammelte Briefe II*. Leipzig, p. 350.
- (19) Bedoeld wordt het opstel *Furnes*, dat in het *Berliner Tageblatt* van 1.8.1907 verscheen, later in *Die Horen*, II, 1926, p. 120-125 en in *Corona*, 2. Folge, dl. 1, nr. 3, herfst 1943, p. 167-175. Nu in : *Sämtliche Werke VI, Kleine Schriften*. Frankfurt/M., p. 1005-1016, cfr. ook p. 1461-1463.
- (20) R. M. Rilke, *Gesammelte Briefe II*. Leipzig, p. 358-359.
- (21) R. M. Rilke, *Briefe an Nanny Wunderly-Volkart I*. Frankfurt/M., p. 304-307.
- (22) Uit een onuitgegeven brief aan Clara Rilke; berust op het *Rilke-Archiv* in Gernsbach.
- (23) R. M. Rilke, *Briefe aus Muzot*. Leipzig, brief nr. 92.

DE SINT-MICHELSESGILDE

In bijdragen van de vorige jaargangen van G.T. werd een woordje verteld over de Sint-Antone-gilde (gilde der kolveneers en busschieters), de Sint-Sebastiaansgilde (gilde van de boogschutters) en de Sint-Jorisgilde (gilde van de kruisboogschutters)